

ПРІОРИТЕТИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА МЕХАНІЗМ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

**ГУБЕНКО В.І., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Встановлено, що: реалізація ідеї модернізації економіки України, оприлюднена Президентом і Прем'єр-Міністром 1.03.2013 р., повинна супроводжуватись диверсифікацією, інновацізацією та вдосконаленням законодавства і теоретико-методичним обґрунтуванням, що забезпечить умови для виконання комплексних завдань, які спираються на відповідні інститути та механізми; швидкість та методи модернізації мають враховувати значення порогових індикаторів економічної та продовольчої безпеки, що залежать від гео економічних реалій; важливою особливістю еволюції світової торгівлі є зниження питомої ваги продовольчої групи і сільськогосподарської сировини за 1980-2005 рр. з 15 до 8%. Доведено, що при формуванні виробничої та зовнішньоекономічної політики України необхідно визначитись з довгостроковими пріоритетами і механізмом їх реалізації, сутність яких викладено автором. Здійснено аналіз показників економічної і продовольчої безпеки України, гранично-критичних рівнів ЗЕД та причин виникнення вірогідності фінансової кризи і зниження рівнів економічної і продовольчої безпеки. Розраховано параметри співвідношення і взаємозалежності пріоритетів для забезпечення економічної і продовольчої безпеки та здійснення ЗЕД.

It has been found out that realization of the idea of Ukrainian economy modernization declared by the President and the Prime-Minister on March 1, 2013 should be accompanied with a diversification, legislation innovation which should provide conditions to perform complex tasks based on the relevant institutions and mechanisms. The speed and methods of modernization should consider the value of barrier indicators of economic and food safety that depends on geo-economic realities. An important peculiarity of the world trade evolution is a decrease in food group and agriculture raw materials ratio in 1980-2005 from 15 to 8%. It has been proved that in the forming of production and foreign economic policies Ukraine should define its long-term priorities and the mechanism of their realization the essence of which is highlighted by the author. The analysis of boundary critical levels of foreign economic activity and the reasons of financial crisis arising probability and decrease in economic and food safety is done. Parameters of correlation and independence of the priorities for providing economic and food safety and foreign economic activity are calculated.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аналізуючи прес-конференцію Президента України В.Ф. Януковича та виступ по телебаченню Прем'єр-Міністра України М.Я. Азарова 1 березня 2013 р. стає очевидним, що економіка України і її зовнішньоекономічна діяльність вступають у новий етап свого розвитку. На цей раз лідери нації звернулись до найбільш

зободенних проблем, по відношенню до яких не затихають дискусії в політичних і суспільних колах. Мова йде про суть і зміст процесу модернізації, його ресурсах і факторах, про оптимальне поєднання високотехнологічних галузей економіки, що склалися під дією світової фінансово-відтворювальної кризи. Висунення ідеї модернізації в якості практичного завдання нашого суспільства означає визнання нашої економічної, технологічної, інституціональної відсталості та необхідності кардинальних перемін для переходу до нового етапу цивілізаційного розвитку. Модернізація повинна супроводжуватись диверсифікацією та інноватизацією економіки, диверсифікація повинна забезпечити збагачення всіх сфер господарського життя на підставі вільного вибору економічними суб'єктами будь-якої правової форми діяльності. Інноватизація як стадія розвитку має певні якісні орієнтири, що можуть співставлятися з показниками лідируючих країн: розмір відносних витрат на ІТ, кількість патентів, зареєстрованих у США в розрахунку на 1 млн. жителів, питому вагу інноваційної продукції в об'ємі виробництва та питому вагу високотехнологічної продукції в експорті. На шляху до цієї стадії наша країна робить лише перші кроки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансова криза в 2008 р. у США швидко перетворилася у глобальну кризу транскapіталізму, що сформувався в 1975-2000 рр. у трьох вимірах: економічному (включаючи продовольчий), енергетичній безпеки та екологічному. Ця багатомірна криза спричинила по всій світогосподарській системі глибокі економічні і продовольчі тріщини, які «заклеювалися» грошовою масою у вигляді антикризових пакетів, що перевищили тільки в країнах великої двадцятки 10 трлн дол. [1, с. 3]. Криза приводить до руйнування основної лінії світосистеми: капітал – кредитна істерія – виробництво – споживання – накопичення капіталу. Економічний вимір кризи виразився в банкрутстві багатьох виробничих і фінансових складових соціально-економічної матриці системи. Кожне суспільство повинно чимось регулюватись, воно залишається суспільством, поки має місце така регулятивність. В суспільствах, що переходять у ситуацію модерну, регулювання здійснює закон та визначення в масштабах країни механізмів стабілізації і розвитку [2, с. 102].

Актуальною проблемою інституційного регулювання країни та усього світу є забезпечення сталого розвитку та економічної безпеки. Параметри, які визначають стан економічної безпеки, мають особливе значення в оцінці економічного становища країни, які необхідно враховувати при формуванні нової економічної політики. Крім того, структура сучасно ринкової економіки, швидкість та методи її

реформування не можуть не враховувати порогові значення індикаторів економічної безпеки, які мають кількісні характеристики та залежать від гео економічних реалій. У Національному інституті стратегічних досліджень для сфери економіки розроблено біля 40 індикаторів із відповідними граничними значеннями, порушення яких викликає загрозу економічної безпеки, яка визначається як важлива якісна характеристика економічної системи, що визначає її здатність підтримувати прийнятні умови життєдіяльності населення, тривало забезпечувати ресурсами розвиток національної економіки, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів [3, с. 94]. Суть економічної безпеки реалізується в системі критеріїв і показників їх порогових значень, як оцінку стану розвитку економіки з точки зору найважливіших процесів, що відображають зміст економічної безпеки, яка включає в себе наступні оцінки: ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів, капіталу і праці, з точки зору його відповідності рівню в найбільш розвинутих країнах та рівню, при якому небезпеки внутрішнього і зовнішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентоспроможності економіки; цілісності території і економічного простору; суверенітету; незалежності і можливості протистояння зовнішнім загрозам; соціальної стабільності та умов запобігання і вирішення соціальних конфліктів. Викладена система показників дозволяє завчасно сигналізувати щодо загроз та застосовувати заходи щодо її попередження. За межами порогових значень показників національна економіка втрачає здатність до динамічного саморозвитку, конкурентоспроможність на внутрішніх і зовнішніх ринках і стає суб'єктом ТНК, роз'їдається корумпованими структурами, кримінальними елементами та об'єктами внутрішнього і зовнішнього грабунку національного багатства.

По переважній більшості визначених світовою практикою порогових значеннях показників економічної безпеки Україна переступила небезпечну межу. Показник падіння ВВП відносно 1990 р. перевищив порогове значення і склав 12,9%. Падіння обсягів виробництва має сталу тенденцію коливання біля межі та низький рівень його фізичного зростання до базової межі. Деформація галузевої структури виробництва характеризується зниженням обсягу виробництва продукції галузей, які визначають ступінь науково-технічного та соціально-економічного розвитку країни. Так, виробництво продукції машинобудування та металообробки знизилось у 2 рази, легкої промисловості – у 8 разів, харчової – в 1,2 рази. При цьому питома вага чорної та кольорової металургії в галузі промисловості зросла у 2 рази, паливної в 1,5 разів, електроенергетики

– у 5 разів, що обумовило формування експертно-імпоротної сировинної моделі економіки країни та низький рівень її соціальної орієнтації. Продовжує зростати зовнішній борг України, який за 1993-2001 рр. зріс у 26 разів і склав на одного жителя України у 2001 р. – 211 дол. США, у 2012 р. (за нашими розрахунками) – 2891 дол. США.

Мета і завдання дослідження. Здійснити теоретико-методичне обґрунтування стратегічних та гео економічних аспектів забезпечення економічної і продовольчої безпеки України, дослідити порогові значення показників цих видів безпеки і їх значень. Виявити та обґрунтувати пріоритети в економічній та зовнішньоекономічній діяльності, як базі механізму ЗЕД. Дослідити взаємозалежності економічної і продовольчої безпеки, лібералізації і протекціонізму, розрахувати їх допустимі і граничні рівні.

Матеріали і методика досліджень. Матеріалами дослідження є законодавчі акти України, в яких передбачено застосування нормативних позицій, що спрямовані на посилення регулювання лібералізації, а також протекціонізму, їх частка за 1998 – 2011 рр.; наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо проблем розвитку економіки України і її АПК. В методиці дослідження враховано, що кожен фактор формується на засадах аналізу і синтезу, аналітичного передбачення процесів, сумісності їх елементів із законами ринкової економіки. Для реалізації поставленої мети використані методи наукової абстракції, економіко-статистичний та розрахунково-конструктивний.

Результати досліджень та їх обговорення. Важливою особливістю еволюції світової торгівлі – зрушення в її товарній структурі. За період 1980-2005 рр. питома вага в ньому продовольчої групи і сільськогосподарської сировини знизилась з 15 до 8%. Швидкий приріст населення світу надає питанню продовольчої безпеки особливої актуальності, коли із наявного семи мільярдного населення голодує 800 мільйонів (11,4%). Протиріччя поглядів, оцінок, суджень висвітлюють різні суперечливі сторони нашої технологічної цивілізації, діалектику її трансформації і руху вперед, особливо виробництва, розподілу і споживання продовольства. Ресурси вичерпні, Земля мала в порівнянні з науково-технічними можливостями людини. В середньому за 1961-2003 рр. площа оброблюваної землі на душу населення планети скоротилась на 46,4 % і стала 0,22 га, з них у країнах ЄС – 0,19 га, в Східній Європі – 0,34 га, Україні – 0,67 га. Тому питання продовольчої безпеки займає надзвичайно важливе місце в концепціях національної безпеки всіх країн світу. За період з 1990 до 2009 р. обсяги виробництва сільськогосподарської продукції зросли в глобальному вимірі на

22,5%, в т.ч. у розвинених країнах лише на 0,2%, споживання зросло на 3,7%, перехідні запаси зменшились на 23,9% і не досягають встановленої межі продовольчої безпеки. Ускладнення експортно-імпортних операцій на світовому рівні висвітлює немало аргументів на користь того, що, насамперед, з точки зору методичних засад, особливу увагу слід приділити формуванню таких складових як лібералізація, протекціонізм та продовольча безпека, які з огляду науки, практики і державних органів управління, серед числа інших, належать до вагомих пріоритетів виробництва і зовнішньоекономічної діяльності галузі АПК. Кожний із згаданих пріоритетів виконує специфічну функцію, а разом у часі і просторі вони діють як єдиний і цілісний методичний «трикутник», в якому абсциса, ордината і апліката виходять із однієї точки координат.

Формуючи власну виробничу та зовнішньоекономічну політику, Україна і її АПК мають визначитися з відповідними середньо- і довгостроковими пріоритетами в плані лібералізації протекціонізму та продовольчої безпеки. Чим проблемніша ситуація, чим глибше її вплив та широта охоплення суміжних сфер, тим досконалішим, структурованим і ефективним має бути механізм реалізації пріоритету. Виходячи з необхідності з'ясування взаємозв'язку пріоритетів та висунення на перше місце продовольчої безпеки, є потреба визначити економічну і соціальну сутність продовольчої безпеки, її показники і параметри. Продовольча безпека – це спроможність держави гарантувати і забезпечувати потреби населення у продовольстві на рівні науково обґрунтованого споживання та відповідно до його платоспроможного попиту по відношенню до цін, що складаються на ринку продовольства.

Продовольча безпека базується на наступних вимірниках: критична межа імпорту продовольчих товарів має знаходитися на рівні 30%, перевищення вказаної межі викликає згортання власного виробництва і втрату продовольчої незалежності; достатність харчового раціону, показником критичної межі якого є 50% науково обґрунтованої норми; межа енергетичної насиченості харчового раціону, яка за даними 1500 ккал на добу. За науково обґрунтованими нормами харчування енергетична цінність добового раціону становить 2800-3600 ккал, середнє споживання дорівнює 2500 ккал, в Україні вона складає 2933 ккал, при цьому основну частину калорій складає продукція рослинного походження – 72%, тваринного – 28%, що у 2 рази нижче за встановлений пороговий критерій. Важливим показником продовольчої безпеки є межа бідності, що вимірюється часткою середньодушового доходу на рівні 75% медіанних сукупних витрат на умовного дорослого. В Україні межа бідності

встановлюється як частка прожиткового мінімуму на одну особу на місяць, що складає 57% прожиткового мінімуму.

Основними показниками продовольчої безпеки є рівень самозабезпечення продовольством, як відношення обсягу чи вартості продовольства власного виробництва до спожитого обсягу; доступність продовольства, що характеризується коефіцієнтом доступної та економічної доступності; достатність харчового раціону або відповідність його науково обґрунтованим нормам харчуванням. Виходячи з викладеного, можна констатувати, що не можна розглядати продовольчу безпеку у відриві від лібералізації та протекціонізму, як не слід останні не пов'язувати з продовольчою безпекою. Тільки в своїй єдності вони можуть стати фундаментом опрацювання механізму виробництва і зовнішньоекономічної діяльності АПК. Отже, вказані чинники – це ключові проблеми продовольчої безпеки. Осмислення цієї проблеми на методичному підґрунті має важливе значення для забезпечення продовольчої безпеки та здійснення експортно-імпортних операцій АПК.

Аналіз світового досвіду переконує, що безпечний або гранично-критичний рівень зовнішньоекономічної діяльності визначається відношенням зовнішнього боргу до обсягів експорту, імпорту та інших показників. На підставі проведених досліджень можна стверджувати, що виваженість підходу до важелів лібералізації і протекціонізму зумовлює необхідність визначати безпечний або гранично-критичний рівень зовнішньоекономічної діяльності через відношення зовнішнього боргу до обсягів зовнішньоторговельного обороту, що об'єднує експорт і імпорт харчових продуктів. Нами встановлено, що зниження обсягів ЗТО нижче безпечного або критичного рівня зумовлює виникнення вірогідності внутрішньої фінансової кризи та зниження рівня економічної і продовольчої безпеки. Заходи з лібералізації стимулюють зростання обсягів експорту, надходжень інвестицій, а також активність інфляційних процесів. Заходи з протекціонізму стримують зростання обсягів імпорту, дестабілізують ціноутворення, запобігають валютній кризі. Залежно від країн світу, в тому числі України та її АПК, відношення змінюються: від зовнішнього боргу до зовнішньоторговельного обороту – від 25 до 40%; обсягів експорту, що здійснюється в ліберальному режимі, до зовнішньоторговельного обороту – від 68 до 40%. За 2011 р. в АПК України відношення експорту до зовнішньоторговельного обігу склало 66%, що є в межах норми, відношення імпорту до ЗТО – 33,8%. Таким чином, експорт здійснювався в ліберальному режимі, імпорт – на нижній межі протекціонізму (норма – 68-40 %) [6, с. 42]. В подальшому доцільніше

оперувати не процесами, а проценто-пунктами, тобто є підстави мати такі значення взаємопов'язаних показників: по першому – від 75 до 60; другому – від 68 до 40, третьому – від 30 до 60 проценто-пунктів. Можна стверджувати, що в даному випадку йдеться не про окремі пріоритети, як якісні важелі вирішення локальних проблем, а про розв'язання конкретних питань забезпечення продовольчої безпеки та ЗЕД на засадах зв'язку пріоритетів комплексної системи. Можна стверджувати, що продовольча безпека України та ЗЕД АПК формується на 68 % під впливом лібералізації і на 32% протекціонізму. Лібералізація обумовлюється на 70% продовольчою безпекою і на 29% протекціонізмом. Протекціонізм визначається на 52% продовольчою безпекою і на 46% лібералізацією. Для забезпечення одного проценто-пункта (п.п.) продовольчої безпеки, необхідно мати 0,9 п.п. лібералізації і 0,4 п.п. протекціонізму.

Щоб забезпечити зростання безпечного або гранично-критичного рівня у ЗЕД на 1,0 проценто-пункт, вимагається підвищити лібералізацією на 1,8 п.п., а протекціонізм знизити на 1,8 п.п. Викладений процес взаємозв'язку продовольчої безпеки, лібералізації і протекціонізму виступає як методичний інструмент щодо забезпечення продовольчої безпеки та розвитку ЗЕД, як унікальний засіб вирішення життєво важливих проблем країни. Формування власної внутрішньої та зовнішньоекономічної політики потребує обов'язкового визначення взаємозв'язку пріоритетів, а не окремого їх застосування, що пов'язано з викривленням економічної сутності пріоритетів. Перевага цього методичного підходу полягає у високій репрезентативності вихідної бази, оскільки чітко визначені конкретні значення показників.

Висновки. Економіка України та її зовнішньоекономічна складова визначається зовнішньою кон'юнктурою, станом глобального ринку. Ніяких самостійних інструментів економічного відновлення поки що в Україні немає. Україна «впала в кризу» не з власної волі і відновлюватись їй доведеться самій. Передкризова економіка 2006–2008 рр. носила спекулятивний, дугий характер і була зорієнтована на тимчасові вигоди. Таку економіку навряд чи можна підняти. Необхідно, як відзначили Президент України і Прем'єр-Міністр 01.03.2013 р., будувати нову економічну систему, орієнтовану на модернізацію промисловості і поновлення інфраструктури, систему, сприйнятливую до інновацій і націлену на ефективність і конкурентоспроможність. Важливе визнання технологічної неспроможності України, а знання реалій – це вже дія, якщо нею активно користуватися, для цього необхідно сформувані «несучі конструкції», з допомогою яких можна реалізувати масштабні

програми, в основі яких – забезпечення економічної та продовольчої безпеки та покращення життя населення. Суть економічної і продовольчої безпеки реалізується в системі показників і критеріїв та їх порогових значень, переступивши які країна нашоується на небезпеки, які загрожують втратою незалежності та цілісності країни. Найвна деформація галузевої структури національного виробництва України характеризується зниженням обсягу продукції галузей, що визначають ступінь соціально-економічного та науково-технічного розвитку країни. Особливістю еволюції світової торгівлі за останні 25-30 років є зрушення в її товарній структурі, при якій питома вага сільськогосподарської сировини та продовольчої групи знизилось з 15 до 8 % через випереджувальні темпи зростання населення світу і зниження на 46,4 % площі оброблюваної землі на душу населення, що призвело до значного зниження перехідних продовольчих запасів. У зв'язку з ускладненням виробництва, кризовими та глобалізаційними процесами і зовнішньоекономічними завданнями, які Україні необхідно розв'язати. На новому етапі модернізації економіки запропоновано розв'язання моделі вагомих пріоритетів у зовнішньоекономічній діяльності, їх взаємозв'язки, взаємозалежності і взаємовплив та відношення між економічною безпекою, лібералізацією і протекціонізмом ЗЕД. В даному випадку йдеться не про окремі пріоритети, як якісні важелі вирішення локальних проблем, а про розв'язання конкретних питань забезпечення економічної та продовольчої безпеки і ЗЕД на засадах взаємозв'язку пріоритетів як комплексної системи.

Література.

1. Ведомости – 24.06.2009 г.
2. Мясникова Л. От глобального кризиса к катастрофе миросистемы / Л. Мясникова // МЭиМО. – 2011. – №2. – с. 101.
3. Прокоп'єва А. А. Проблеми сталого розвитку та економічної безпеки в сучасній інституційній політиці / А. А. Прокоп'єва // Таврический экономический журнал. – 2012. - №3-4. – с. 94.
4. Копачевська Д. О. Механізм формування та забезпечення економічної безпеки / Д. О. Копачевська // Интеграционные приоритеты Украины в современном геоэкономическом пространстве. – Симферополь – 2012. – с. 34.
5. Жемойда О.В., Кваша С. М. Продовольча безпека України / О.В. Жемойда, С. М. Кваша // Науковий вісник НУБІПУ – 2012. – №169. – 2.1. – с. 78.
6. Звіт про стан зовнішньоекономічних відносин в системі агропромислового комплексу України за 2011 р. – Київ. – 2012. – 58 с.